

Umoreak ez die graziarik egiten

Laura Mintegi

Idazlea eta UPV/EHUko Hizkuntzaren eta Literaturaren Didaktika Saileko zuzendaria

Politikari ez zaio umorea atsegin, ez dio grazia ikusten. Gauza bera gertatzen zaie erlijioei. Zenbat eta serioago hartu beren burua, are eta grazia gutxiago egiten die umoreak. Ez dago gobernurik edo erlijiorik txantxak gogo onez hartzen dituenik. Ez diktaduretan, ezta demokrazietan ere. Ez erlijio batean, ezta bestean ere. Botereek eta ideologia absolutuek mesfidantzaz begiratu diete umoregileei, agian ahozgoran esaten dutelako askok ahopeka diotena, edo esatera ere ausartzen ez direna.

Erljioa eta politika, pareko

Mesfidantzatik erasora pasatu da azken garaiotan, ordea. Aldizkari satirikoak objektibo zuzenak izan dira eta bate-re graziarik ez duten atentatuetan umoregileak erail dituzte. 2015eko urtarrilaren 7an, Al-Qaedako adar yemendarrereko bi ekintzailek Parisko *Charlie Hebdo* aldizkariko sei karikaturagile (horien artean Cabu, Wolinski, Tignous eta Charb) eta lau langile erail zituzten, eta beste lau zauritu. «Al-lahu-åkbar» («Allah handia da») oihukatuz batera 50 tiro bota zituzten.

Hamar urte lehenago, 2005eko irailaren 30ean, Danimarkako Aarhus herrian argitaratzen den *Jyllnads-Posten* aldizkarian 12 ilustrazio argitaratu ziren autozentsura eta adierazpen askatasunari buruzko artikulua bat ilustratzeko. Artikuluak zioen ilustratzaileak ez zirela ausartzen sinatzera Kåre Bluitgen egilearen haur liburuak, Mahomari buruzkoak zirelako eta ilustratzaileak islamista muturrekoen beldur zirelako.

Artikuluari laguntzeko 12 karikatura argitaratu ziren, Mahoma, Islameko profeta, protagonista zutela, eta, hain zuzen, islamista muturrekoei ez zien batere graziarik egin. Batetik, Islamak debekaturik duelako Mahoma irudikatzea, modu positiboan bada ere, sinestun erlijiosoek uste dutelako irudiak idolatria eragin dezakeela. Bestetik, karikatura horietan Mahoma armaturik agertzen zelako. Irudi batean bonba bat zeraman turbantearen gainean eta beste batean ikaragarritzko sablea zuen eskuan, atzean zeuden bi emakume, burkaz jantzita, harriduraz begiratzen ziotela.

Jyllnads-Posten aldizkariak presio ikaragarriak jasan zituen karikaturak erretiratzeko eta egindako irainaz desenkusatzeko. Baina ez zuen egin; karikaturak argitaratzeko eskubidea aldarrikatu zuen, eta gobernu daniarrak ere babestu zuen aldizkariaren erabakia, adierazpen askatasuna defendatuta.

Danimarkako musulmanek ez ezik, mundu osoko musulmanentzat probokazioa eta iraina izan zen eta minduta sentitu ziren, oso. Lau hilabetez ekintzaile musulman erradikalek Europako enbaxada batzuk erre zituzten eta denetara 100 mendebaldar erail zituzten errepresalia moduan. Aldizkariako langileek ere ikasi behar izan zuten heriotza-zigorraren mehatxupean bizitzen. Beren burua babesteko, aldizkariako umoregileek garai batean seguritate neurri latzak hartu zituzten eta, hala ere, urteak pasatuta, oraindik mehatxupean zeuden. 2010ean, esaterako, Kurt Westergaard umoregile daniar ezagunari Al-Qaedako adar somaliarreko ekintzaile bat etxera joan zitzaion, aiztoa esku batean eta aizkora bestean, eta etxekoak mehatxatu zituen. Karikaturak argitaratu zirenetik bost urte beranduago.

Daniarrekin elkartasunez, Europako beste aldizkari batzuek ere argitaratu zituzten Mahomari buruzko karikaturok, Alemanian, Norvegian eta Frantzian besteak beste (*Le Canard Enchaîné* eta *France Soir* horien artean), eta elkartasun horrek eliza katolikoaren errefusa eragin zuen. Erromako elizak, musulmanekin bat eginez, defendatu zuen adierazpen askatasunaren izenean ezin zela edozer esan, askatasunak baduelako mugarik, eta muga hori blasfemia dela, alegia.

Erlijioen arabera blasfemia delitua da, jainkoaren aurka egindako delitu publikoa. Eta legeek ere delitutzat hartu dute hainbat estatutan, kartzelaldiaz zigortzeraino. Sintomatikoa da blasfemia delitua Frantzian abolitu zela Iraultza Frantsesarekin batera. Hau da, estatu frantsesak prentsa askatasuna eta erlijio askatasuna lege bihurtu zituenean, blasfemiak utzi zion delitua izateari, Erregimen Zaharra gillotinatik pasarazi zuenean, alegia.

Estatu espainiarrean, ordea, blasfemia oraindik ere zigortu daiteke legearen arabera. 2008ko maiatzean Gipuzkoako Fiskaltzak 3.600 euroko isuna eskatu zion Xabier Silveira bertsolariari *Gara* egunkarian 'Me cago en la Virgen' ('Kaka ama birjinarentzat') izeneko artikulua idazteagatik, «Ama Birjina iraintzeagatik eta kristauen sinesmenen aurka egiteagatik». Hori guztia XXI. mendean eta legez akonfesionala den estatu batean.

Adierazpen askatasunak mugarik ote duen

Eztabaida latza eragin zuten karikaturok. Adierazpen askatasunak mugarik ote duen jarri zuten eztabaidagai mundu osoan. Lubaki bat atzeman zen Mendebaldearen eta Ekialdearen artean.

PEN International erakundea da adierazpen askatasunaren alde lanean diharduen erakunde zaharrenetarikoa munduan. 1921ean idazle talde batek sortu zuen Londresen, Lehen Mundu Gerraren basakeriek eraginda. Gerraren krudelkeria ikusita, idazleek aldarrikatu zuten hitza lehenetsi nahi

zutela ekintzaren gainera, hitz eginez adostasuna eta elkar ulertzea lor daitezkeela, eta ezinbestekoa zela ezberdinen arteko elkarguneak sortzea. Horrela sortu zuten *PEN* (Poets,

PEN International
erakundeak bi helburu
nagusi ditu 1921ean
sortu zenetik: adierazpen
askatasuna defendatzea
eta hizkuntza gutxituak
eta haien literaturak
babestea

Essayists, Novelists) *International* erakundea, orduetik hona izugarri hedatu dena.

Egun 30.000 idazle (itzultzaile, editore) biltzen ditu 150 zentrotan eta bost kontinenteetan. *PEN International*-ek bi helburu nagusi ditu 1921ean sortu zen unetik: adierazpen askatasuna defendatzea, batetik, eta, bestetik, hizkuntza gutxituak eta haien literaturak babestea.

Danimarkako karikaturen eztabaida hartzen ari zen tamaina ikusita, urtero batzen den *Writers in Prison Committee* (WIPC) delako batzordeak erabaki zuen bilera monografikoa egitea gai horren inguruan, eta zentro guztien artean erabakitzea nola erantzungo zion *PEN International*-ek bor-bor zegoen eztabaidari.

Bilera Istanbulen izan zen 2006ko martxoaren 2tik 4ra, eta 91 egile bildu ziren, Euskal PENeko ordezkariak ere bertan zirela. Hastapenetik polarizatu zen eztabaida eta lubaki sakona sortu zen Mendebaldeko eta Ekialdeko zentroyen artean. Mendebalak zioen adierazpen askatasunak ez duela mugarik. Batere ez. Europako zentroek ez zuten onartzen «iritziaren sakralizazioa», eta blasfematzea eskubide bat dela aldarrikatzen zuten. Ekialdeko zentroek –edo kideen artean kultura musulmana nagusi zuten zentroetako ordezkariak–, ordea, ez zuten ametitzen mugarik gabeko askatasuna edozer esateko edo egiteko orduan. Aho batez defendatzen zuten muga sinesmenek jartzen dutela, eta erlijioaren lege sakratuak giza legeen gainera daudela.

Puntu honetan, gogorarazi behar da, PEN zentro europarrak askatasun osoa defendatu arren, European ere badirela

kontraesanak. Adierazpen batzuk delitu dira, ez bakarrik gobernuen ustez adierazpenok «terrorismoa goratzea» dakartelako, erreala edo ustezkoa izan (gero mintzatuko gara horretaz). Delitu dira, sinpleki, sinesmen batzuk legez debekatuta daudelako, ‘negazionismoa’, besteak beste. Estatu batzuetako legearen arabera delitua da esatea ez zela genozidiorik izan judutarren aurka: Suitzan, Eslovakian, Txekian, Lituanian, Polonian, Herbehereetan eta Errumanian, besteak beste (baita Zeelanda Berrian, Kanadan, Hegoafrikan eta Israelen ere) negazionistak atxilotu, epaitu eta kartzelaratu dira genozidioa ukatzeagatik, «gorrotora bultzatzea» akusaziopean. Ezagunenak dira Ernst Zündel (Estatu Batuetan, Kanadan eta Alemanian atxilotua) eta David Irving ekintzaile negazionistak. Irvingek, esaterako, hiru urteko zigorretik urtebete eman zuen Austriako kartzeletan negazionismoaren teoriak defendatzen zituelako.

Edonola ere, Istanbulen egon ziren Europako zentro guztiek sutsu aldarrikatu zuten adierazpen askatasunak ez duela mugarik: edozer eta edonon esan eta argitaratu daitekeela. Ofentsiboa bada ere. Iraina bada ere. Mingarria bada ere. Gehiengo musulmana zuten PEN zentroak ez zetozen bat, bereziki Turkiako PEN zentroko kideak.

Bilera-aretoan eztabaida gogorra egiten ari zen bitartean, distantzia gutxira dagoen Topkapi Jauregian, Kustodia Sakratuaren Aretoan hain zuzen, milaka erromesek otoi egiten zuten (eta dute) Mahomaren erlikien aurrean, debozio handiz. Jauregi horretan gordetzen dira Islamerako berebiziko garrantzia duten sinboloak: Mahomaren bizarraren ile batzuk, haren hilobiaren lurra, buztinean fosilizatu zen profetaren oinatza eta haren zurezko makila. Erromesek otoi egin bitartean, *muezzin*-ek 24 orduz errezitatzen dute Korana. Giro erlijioso sendoko ingurune horretan, nekosoa suertatzen zen Mahomaren jarraitzaileei adieraztea sentitu zuten iraina munta gutxikoa zela, eta umorez hartu behar zutela umoregileen txantxa. Europar agnostikoen ustean inor ez dago libre txantxaren subjektua izatetik. Mahoma, Jesus,

Buda edo beste edozein profeta irainduak izan daitezke, eta adierazpen askerako eskubidea beti dago sinesmen erlijiosoen gainetik, sinesmen pribatua ala kolektiboa izan.

Hiru egunen ostean, ez zen posible izan akordiorik adostea. Bere horretan mantendu ziren bi jarrerak, mutur bietan. *PEN International*-ek porrot egin zuen, agian lehen aldiz 1921etik, gai baten inguruan adierazpen bakarra eta bateratua egiteko ahaleginean. Erabaki salomonikoa hartu zen hirugarren egunean: bi komunikatu ezberdin egitea. Batean aldarrikatzen zen pentsamenduari ezin zaiola oztoporik ipini eta penkideak bultzatzen zituen aurre egitera adierazpen askatasunaren aurka egindako edozein erasori, edozein lurraldetan.

Bigarren komunikatuak adierazten zuen jendearen sinesmen erlijiosoak ezin direla erabili nazionalismoaren tresna gisa, eta penkideak bultzatzen zituen aurre egitera prentsa askeak dituen gaitzei, hala nola argitalpen gezurtia, berariazko faltsukeria eta egitateen distortsioa helburu politikoen eta pertsonalen mesedetan.

Komunikatu biek eskatzen zuten, halere, tentsioak ez areagotzeko eta, nola edo hala, elkarrenganako hurbilketa errazteko. Eta komunikatu biak eman ziren argitara *PEN International*-eko webgunean.

***No Offence* kanpaina**

Istanbuleko bileran Danimarkako zentroak *Muhammed Cartoons* aferan defendatu zuen jarrerarekin bat eginez, Ingalaterrako PEN zentroak aurkeztu zituen *No Offence Campaign* delakoren nondik norakoak. Finean, biek ala biek esaten zuten ofentsa ez dela delitua. Hitzak edo irudia ezin dela delitua izan, inoiz ere ez. Adierazpena ez dela ekintza kriminala.

Mendebaldearen jarrera ulergarriagoa da kontuan hartzen badugu nolako neurriak hartu zituzten gobernuak 2001eko irailaren 11ko atentatuen karira, yihadismoak Dorre Biak suntsitu ostean. Estatu Batuetan hasita, baina laster batean Mendebalde osoan, gobernuak nabarmen estutu zuten

hedabideen eta herritarren adierazteko ahalmena, eta, epe laburrean, lege murriztaileak ezarri zituzten han-hemenka, hedabideen adierazpen askatasunaren aurka bereziki. Ingalaterran neurri murriztaile horiek guztiak lege batean gorpuztu ziren, *English Libel Law on Freedom of Expression* legean.

Legeak zioen, finean, erreklamatzailaren izen ona garrantzitsuagoa dela salatukoaren adierazpen askatasuna baino. Lege horrek babesten zuen iraindua senti zitekeen edozein, norbanakoa izan edo

kolektiboa. Nahikoa zen norbait difamatua sentitzea auzitegira jotzeko eta legearen babes eskatzeko. Salatuak frogatu behar zuen errugabea zela, errunduntasuna salatzaileak egozten ziolako, subjektiboki iraindua sentitze hutsagatik.

Legeari aurre egiteko mugimendu zabala sortu zen, Ingalaterrako PEN zentroa buru, eta milaka idazle, editore, kazetari, abokatu eta blogarik jardun zuten, hainbat urtetan, lege berriaren neurri gogorrenak atzera bota nahian. Bai eta lortu ere. *Index of Censorship* elkartearekin batera (*Writers and Scholars Educational Trust* delakoak sortua), zentsuraren aurkako eztabaida eraman zuten kalera. 100 elkartek eta 60.000 pertsonak adierazi zien babes, horien artean Alexandr Solzhenitsin, Milan Kundera, Václav Havel, Nadine Gordimer, Slamán Rushdie, Doris Lessing, Arthur Miller, Noam Chomsky eta Umberto Eco idazleek.

Azkenean, 2010ean gobernuak moldaketak egin behar izan zituen legean, «oreka lortzeko adierazpen askatasunaren eta erreputazioaren babesaren artean». Garaipen handia izan zen adierazpen askatasunaren alde. Aldaketa horiek guztiak jaso ziren *Defamation Act 2013* delako legean.

Istanbulgo bileran
Danimarka eta
Ingalaterrako PEN
zentroek esan zuten
ofentsa ez dela delitua.
Hitza edo irudia ezin
dela inoiz delitua izan.
Adierazpena ez dela
ekintza kriminala

Istanbuleko bilera izan zenean, Ingalaterrako PEN taldea kanpaina bete-betean zegoen, eta ordurako lortua zuten difamazioaren eta askatasunaren eztabaida pil-pilean egotea komunikabideetan. Hiru urte falta ziren oraindik mundu osoan ezagun egin zen liburua argitaratzeko (*Free Speech Is Not For Sale*, 2009), baina sutsu ari ziren hedatzen zentsuraren aurkako mezua.

Ingalaterrako PEN zentroak esaten zuen «libeloen» legea oso erasokorra zela idazleen aurka, baina, aldi berean, permisiboegia zela ahots kritikoak isilarazi nahi zituzten erakunde eta boteretsuekin. Mezu «ofentsiboak» aitzakia, disidentzia eta kritika zigortu nahi ziren, eta legearen irakurketa estua eginda, iritzi «deserosoak» delitu bihurtzen zituzten.

No Offence kanpainak eragin handia izan zuen eremu guztietan, eta gizarte ingelesa dezente sentsibilizatu zen zentsuraren gaiaren inguruan. 2011n Nick Clegg Ingalaterrako lehen ministrordeak esan zuen konpromisoa hartuko zuela legislazio berria aurkezteko eta «difamazio lege ingelesa bihurtuko zuela nazioartean barregarri izatetik nazioartean eredugarria izatera».

Ez da harritzekoa, beraz, Nick Cleggek berak eman zion erantzuna Omar izeneko gizona bati, *Charlie Hebdo*-ren aurkako atentatua izan eta biharamunean, 2015eko urtarri-lean, alegia. Clegg LBC kateko irratsaio batean zegoen, eta gizona batek deitu zuen esateko *Charlie Hebdo* aldizkariak Mahomaren aurka egindako txantxak zirela, finean, «game-luaren sorbalda apurtu zuen belarra», hau da, musulmanek jasan behar izaten dituzten irain askoren azken tanta. Hargatik atentatua. Clegg haserre batek erantzun zion ez zegoela aitza-kiarik, ez arrazoirik, ezta azalpenik ere atentatua justifikatzeko. Eta ondorengo ia haredetsi zuen mikrofonotik uhinetara:

Sakonean duguna, Omar, zera da, gizarte libre batean egunaren amaieran jendeak askatasuna eduki behar duela pertsonak ofenditzeko. Ez duzu askatasunik ez bazara askea jendea ofenditzeko. Ez duzu eskubiderik ez ofendituak izateko. Oinarritzko printzipioa da hori, jendea ofenditzeko libre izatea, eta ez dago esatea

eskubiderik daukazunik ez ofenditua izateko gurea bezalako gizarte demokratiko eta zabal batean. Eta hori, hain zuzen, mehatxupean dagoen printzipioa da hiltzaile barbaro horiekin.

Aditzera ematea, Omar, badagoela arrazoi bat, azalpen bat, motibo bat nola edo hala absolbitzeko edo ekintza izugarri, hotz eta koldar hori argitzeko, eskandalagarria iruditzen zait.

Euskal Herriko kasuetara etorrira

Ofentsa eta difamazioa badira delitu Euskal Herrian. Eta Espainian ere badira, Euskal Herriko kontuekin zerikusia baldin badaukate. Adibideak nonahi. Kantariak, bertsolariak eta pailazoak auzipetu daitezke agintariak uste badute terrorismoaren biktimenzat ofentsiboa suerta daitekeela kanta bat, bertsoa edo haurren aurreko emanaldia emate hutsa. Kasu batzuetan gerta daiteke zigorgarria izatea ez biktima, baizik eta biktimarioa, bera 'iraindua' sentitzen bada. Hori gertatu zitzaion Txalaparta argitaletxeari, biktimario baten gainean bi liburu argitaratu zituenean, *La red Galindo* eta *Intxaurrondo, la trama verde*. Enrique Rodríguez Galindo guardia zibilak argitaletxea salatu zuen eta lortu zuen epaileek zigortzea argitaletxea. Horrela, Txalapatark 5 milioi pezeta (fiskalak 60 milioi eskatu zituen) ordaindu behar izan zizkion Galindori 1996an esateagatik 2000n auzitegiak baieztatu zuena: Galindo Lasa eta Zabalaaren torturatzailea eta hiltzailea izan zela. Argitaletxeko editoreak *El otro País* aldizkariaren elkarriketa batean azaldu zuen tripako mina ematen ziola horrelako pertsona zitalari dirua eman behar izateak eta, hamaika gestio egin ondoren,

... lortu genuen diru hori Joxi eta Joxeanen familiek jasotzea, jeneralak ez ziolako aurre egin ebazpenak ezarri zion indemnitzazio zibilari, kaudimengabea zelako. Begira nolako ironia! Lasa eta Zabala familiek jaso zuten diru-ordaina Txalapatark ordaindu behar izan zuten.

Txalaparta ez zen izan jeneralaren 'ohorea' ofenditu eta zigorra jaso zuen bakarra. Hiru urte lehenago, 1993an, Galindoren abokatuek salatu zuten *Ustelkeria* kanta jeneralaren

«ohorearen aurkako eraso ilegítimoa» zela, narkotrafikoarekin nahasten zuelako. Esan Ozenki Records diskoetxeari eta Negu Gorriak musika taldeari 15 milioi pezeta eskatu zizkien ohorea berrosatzeko. 1995ean epaileek arrazoia eman zioten Galindori, eta taldeak abian jarri zuen *Hitz egin!* kanpaina, adierazpen askatasunaren alde eta, aldi berean, dirua biltzeko asmoz. Sona handiko jaialdiak antolatu ziren (handiena Oiartzunen, non bederatzizko orduz jo zuten 15 musika taldek), eta kanpaina estatu osora hedatu zen. Azkenean, 2000n, Auzitegi Gorenak absolbitu zituen musika taldea eta diskoetxea, kereilan errore bat izan zelako: Galindoren abokatuei ahaztu zitzaizen kereilan sartzea kantaren letragileetako baten izena.

Zerrenda luze baten adibide pare bat baino ez dira bi kasu horiek. Biktima (batzu)en ohorea ustez iraintzea nahikoa izan da iraindurik sentitu denak auzitegira jotzeko.

Soziedad Alkoholikaren kasuak estatuaren muga gainditu eta nazioartean salatu zen, zentsura kasu argia zelakoan. AVTk salatu zituen lehenengoz 2007an eta berriz ere

Zerrenda luze baten adibide pare bat baino ez dira Txalaparta eta Esan Ozenkiren bi kasuak. Biktima (batzu)en ohorea ustez iraintzea nahikoa izan da iraindurik sentitu denak auzitegira jotzeko

2015ean, eta lortu zuten aurretik programatutako kontzertuak bertan behera uztea, nahiz eta debekua astebete lehenago bakarrik jakinarazi. Debekuaren arrazoia zen, Auzitegi Gorenaren ustez, kanten letrek «sustatzen zutela bortizkeria, arrazismoa, xenofobia, bazterkeria eta, gainera, giza duintasunaren aurka zihoa-zela», bereziki *Explota zerdo!*,

Síndrome del Norte eta *Stop criminalización* abestiek. Absolbitu zuten taldea, letrak delitu ez zirelakoan, baina AVTk ez zion utzi taldea salatzeari.

Euskal Herrian badago eskarmentu nahikorik adierazpen askatasunak izaten dituen erasoez. *Punto y Hora*-ko zuzendaria eta kazetaria, Mirentxu Purroy eta Xabier Sanchez

Erauskin hurrenez hurren, kartzelan egon ziren lehena «indar armatuak iraintzeagatik» (1976) eta bigarrena «erregeari irain egiteagatik» (1981). Purroy amnistiatu zuten; bestela 14 urteko kartzelaldiari egingo zion aurre. *Egin*, *Egin Irratia*, *Euskaldunon Egunkaria* eta *Ardi beltza* komunikabideak itxi zituzten. Gaztesarea, Apurtu.org, Burlata.herria eta Ateak Ireki webguneak ere itxiarazi zituzten. Pintada batzuk egiteagatik bi urte eta erdiko zigorraz espetxeratu zituzten Bilboko Deustua auzoko bi gazte 2012ko martxoan. Eta Bilboko Zazpikaleetako beste bost gazteri urtebeteko zigorra ezarri nahi izan zieten iritziz artikulua batean kontatzeagatik 25 urte lehenago hil zen Maite Perez auzokidearen ibilbidea. Bost gazte ziren, Iruñean kasu honetan, ikurrina erraldoia jarri zutenak, eta 'delitu' horregatik bi urteko espetxe-zigor eskaera jaso zuten. Topatu.info-ko bi kazetarik Gazte Danbadaren berri eman zuten 2013ko martxoan komunikabidean; ekitaldi nagusian aipatu zen preso bat hil berria zela kartzelan; informazio hori emateak Auzitegi Nazionalera eramanez zituen deklarazioa egitera; «kazetaritza ez da delitu» kanpaina abiarazi behar izan zuten kazetariak babesteko. Pintada bat ere izan zen Iruñeko auzitegira hiru gazte eramanez zituena; pintadan iragartzen zuten Euskal Jai gaztetxearen XX. urteurrena; isunari eta sei eguneko etxeko atxiloaldiari egin behar izan zieten aurre. Leitzako gazte batek pintada bat egiten zuen umorezko pelikula batean; «terrorismoa goratzea» egotzi zion Guardia Zibilak. Emakume hernaniar bat zigortu nahi izan zuten hanka batean Txillidak 1976an sortu zuen irudia tatuatu eramateagatik, amnistiaren irudia, 20 urte lehenago tatuatu zuena. Oiartzungo Gudarien Basoan zuhaitzak landatzeagatik bost lagun atxilotu zituzten, kasu horretan ere «terrorismoa goratzeagatik». Urtebete kartzelan eduki zuten tafallar bat, herriko bi presoren argazkiak jartzeagatik.

Horiek guztiak (eta gehiago) jaso zituen Aitziber Laskibar kazetariak 2014an 'Garesti dago adieraztea' izeneko artikuluan, *Berria*-n. Guztien oinarrian, askatasun falta dago adierazpen libreak egiteko, idatziz, margotuz edo zuhaitzak landatuz.

Adierazpen 'eskastasuna' eta zentsura

Adieraztea garestia da. Garesti ordain daiteke, eta umoregileek ere badakite hori. Eñaut Aiertzaguena marrazkilariak *H28* aldizkariaren hirugarren zenbakian zioenez, «komikigileon lanak irakurtzen dituzte: lagunek, etsaiek, eta beti-beti polizia batzuek».

Umoreari eta adierazpen askatasunari eskaini zion Euskal PENek *Basque Writing* aldizkariaren 11. zenbakia, eta bertan jaso zen Lutxo Egiak gidatu zuen elkarrizketa luzea Antton Olariaga, Dani Fano eta Uxo Anduagarekin. Elkarrizketa horretan, Olariagak zioen Hegoaldean «adierazpen eskastasuna» dagoela: «hemen esateko gutxi dugu nonbait eta, bestalde, esaten hasita ez dugu asmatzen». Eta gehitzen zuen, «zentsurakumeok garenok, ohitu gara gauzak adierazten tentu handiz».

Ildo beretik, elkarrizketa horretan Dani Fanok zioen: «badakizu non ibil zaitezkeen eta non ez, kartzelara zuzen joan nahi ez baduzu».

Gertatzen da, bestalde, txantxak ez duela ondorio bera leku batean esanda ala bestean, umoregile baten ahotik ala beste batenetik esaten bada. Badago alderik.

Basque Writing aldizkariaren zenbaki berean Iñigo Astizek azaltzen zuenez,

Charlie Hebdoren aurkako atentatuaren osteko astean bertan PP alderdiaren inguruan txiste bat egiteagatik epaile aurrera deitu zuten deklaratzera Facu Diaz Espainiako telebista saio bateko umoregilea. Libre utzi zuten, baina titular deigarria utzi zuen hedabideetan: «Ziur nago nire izen-abizenak euskaldunak izan balira askoz arazo gehiago izango nituela auzi honetan».

Sobera ezaguna da Madrilgo titiriteroen kasua, 2016ko otsailean. *La bruja y don Cristóbal* funtzioan bururatu zitzaizen kartelxo batean idaztea «Gora Alka-ETA», eta egun berean kartzelan amaitu zuten, etxetik pasatu gabe. Delitua zen, beste behin, terrorismoa goratzea.

Astizen irudiko, «nonbait Espainia eta Frantziako lege-gileek ez dute hainbesteko umorerik eta arrisku kirola da

horregatik umorearena Euskal Herrian». Astizek berak aipatzen du Eric Honecker izeneko erabiltzaileak Twitterreko mezu bakarrean, labur eta umorez, nola deskribatzen zuen egoera: «Espainian adierazpen askatasuna dagoela sinesten baduzu, akaso ezer garrantzitsurik esan ez duzulako da».

Umoreak badu pare bat ezaugarri, oso interesgarriak.

Batetik, taldea mugatzen du. Barreak markatzen du nor den taldekidea eta nor ez. Bestetik, goitik beherako botere harremanak atzematen dira umorean.

Uxo Anduagak zioen moduan:

Botereari burla egin dakiok, baina beti badago muga bat, gurutatu ezin den 'errespetuaren' marra bat. Marra hori botereak marrazten du eta igaroz gero zentsuraren bitartez isilaraziko du. Botereak ez du gogoko hartaz barre egitea, iraularazteko gaitasuna baitu umoreak.

Marra hori igarotzeko beldurrak eragiten du nork bere burua zentsuratzea kanpoko zentsura (eta zigorra) jaso aurretik. Anduagaren arabera:

Autozentsurarako joera indartu dela esango nuke. Testuinguru politikoa duela urte batzuk gogorragoa bazen ere, badirudi posizio eta ideologia politikoak argiagoak zirela eta umore diskurtsoak ere (espazio pribatuan ematen zirenak) koherenteki jokutzen zuten horrekin. Orain, trantsizio batean gaudela ulertzen badugu, ikuspegi horiek leuntzen joan dira: muturreko umorea 'gustu txarre-kotzat' jotzen da eta gero eta gutxiago antzematen da baita esparru intimoetan ere. Aldaketa politikoak bideratuta batetik, eta errepresio politikoaren ondorioz bestetik (kartzelaratzea, jazarpenak, zentsurak...), pentsamenduak, ikuspegiak eta umorea ere moderatua goa bihurtzen joan direla esango nuke, eta neurri handi batean gure burua autozentsuratzen ikasi dugu guzti horrekin.

Autozentsura da zentsuraren modu sotilena, eta, horri esker, zentsura ofiziala luzatu eta egonkortu egiten da, barneratu eta fosilizatu egiten da.

Zentsurak bi efektu perbertso ditu, barrura begira eta kanpora begira. Sortzaileari dagokiola, barne-erbestera darama egilea, atzerritar bihurtzen du bere baitan, sormena murrizten

dio, txirotzen du bere mundu kulturala, isolatzen du munduan diren eztabaida kulturaletatik eta, finean, desfaseak sorrarazten dizkio egileari bere garaiko garapen kulturalarekin.

Sormen-lanari dagokiola, zentsurak susmopean jartzen du egilearen lana, oztopoak jartzen ditu egilearen eta haren lanaren artean, baina baita egilearen eta hartzailearen artean ere, eta hartzailearen eta lanaren artean ere bai.

Autozentsurari dagokiola, Félix Grande idazleak uste du hiru modutara gauzatzen dela, hiru fase ezberdinetan.

Lehenik, egileak hautua egiten du gaien artean, zein gai tratatu dezakeen eta zein den 'zentsuragarria'. Bigarrenenez, egileak zentsorearen lekuan jartzen du bere burua, eta hark ezabatuko lukeen hori ezabatzen du berak. Hirugarrenenez, egileak bere lana berrirakurtzen duenean, estrategia bat bailitzan, hitz bat kendu edo esaldi bat aldatu egiten du, lerroartean iradoki edo ideia batzuk estali egiten ditu, zentsura saihesteko.

Baliteke autozentsura eginda ere egileak ez lortzea zentsura gainditzea. Erabaki behar du zer egin, eta hiru aukera

ditu: gehiago murriztu bere lana, argitaratzeari utzi edo kanpoan argitaratu. Lehen aukera izaten da ohikoena, nahiz eta betiereko zauriak eragiten dizkion sortzaileari.

Zentsuraren ondorio latza ez da indibiduala bakarrik. Ez da, soilik, egileari egiten zaion eraso. Sormen eremu osoak

Zentsuraren ondorio latza ez da indibiduala bakarrik. Ez da, soilik, egileari egiten zaion eraso. Sormen eremu osoak jasotzen du kaltea

jasotzen du kaltea eta denbora tarte bat behar izaten da eremu mortuan kreatibitatea berriz ere garatzeko, sormenaren eremua loratzeko.

Nolanahi ere den, zentsuratzen den objektua ez da beti sormen-lana. Egilea bera izan daiteke zentsuraren xedea, edozer egiten duela ere. Zentsura mota horretan, ardura ez da zer egin duen, baizik eta nork egin duen zentsuratuko dena. Hegoaldean ezagutzen den kasu larriena da Iñaki de Juanarena.

Kartzelan 20 urte eman eta gero, 2004ko urriaren 25ean askatu behar zuten, baina askatu orde zuzen berriz auziperatu zuten *Gara* egunkarian bi artikulua idazteagatik. Zigor berria eskatu zuten fiskalak, 92 urteko kartzelaldia. Kasua *PEN International*-eraino heldu zen munduan lehen aldian zelako 92 urteko espetxe-zigorra eskatzen zitzaiola norbaiti bi artikuluren egilea izateagatik. Epaiketa 2006ko urriaren 27an izan zen, eta 12 urte eta zazpi hileko espetxe zigorra ezarri zioten. De Juanak 63 eguneko gose-greba egin zuen epaiketaren aurretik, eta beste gose-greba bat ebazpena jakinarazi ondoren, esaten baitzuten zegoeneko bi urte zerramatzala preso epaiketaren zain. Azkenean, beste bi urte gehiago bete zituen artikulua idazteagatik.

Aldizkari satirikoetatik eremu digitalera

Basque Writing aldizkariaren elkarrizketan Antton Olariagak zioen laurogeiko hamarkadatik hona aldaketa asko gertatu direla gure gizarteetan. Askatasunari dagokionez, murrizketak izateaz gain,

... forma bera izugarri aldatu da presentzia ikonikoa edo grafikoa esplizitatean. Gaurregun odola erakustea, kasu, ez da politikoki zuzena, berdin zait abioi-istripu bat. Gogora ekarri laurogeiko hamarkadaren egunkarietako azalak: tirokatutako pertsona hilik odol-putzu batean. Egun pentsaezina litzateke. Eta marrazkiekin berdin.

Dani Fanok baieztatzen zuen Olariagak esandakoa:

*Charlie Hebdo*ren atentatuko irudiak nekez ikusi zituzten Estatu Batuetan. Atzera begiratu beharko genuke, besterik ez bada 11Sri. Zenbat gauza aldatu diren ordudanik! Zenbat gauza galdu ditugun!

Zalantzarik ez dago 80etatik gaur egunera gauzak aldatu direna. Lehen ikusi zitekeen gauza asko gaur egun ez dago ikusterik, politikoki zuzena ez delako.

Beste alde batetik, kontrara, lehen bakan batzuen eskura zuden baliabideak orain eskuragarri daude edonorentzat, nahikoa baita Internetarako konexioa edukitzea hainbat

informazio jasotzeko eta hedatzeko. Eta ingurune digital horretan zentsuraren aldaera berriak sortu dira. ‘Politikoki zuzena’ izan beharrak, esaterako, makilatu egiten ditu ortodoxoak ez diren ideologiak. De facto, zentsura mota bat aplikatzen ari da komunikabideetan.

Bestetik, baliabide teknikoek edonoren eskura jarri badute ere informazioa jasotzeko eta hedatzeko aukera, botereak berdin-berdin saiatzen dira informazioa kontrolpean mantentzen, beti egin ohi duten bezala.

Has gaitezen ‘zuzentasun politikoarekin’. Juan Soto Ivars *El Confidencial*-eko zutabegile eta *Arden las redes* liburua-
ren egileak dio (Iñaki Berazalucek *Strambotic* blogean egin dion elkarrizketan) zuzentasun politikoak munstroak sortu dituela. Sotoren ustez, pertsona xenofoboa, matxista edo arrazista ez da desagertzen komunikabideetan haren iritziak ezabatzearekin. Lexikoa makilatu egiten bada ere, ideologiak bere horretan dirau. Ez ditugu entzungo, ez ditugu ikusiko, baina hor segitzen dute.

Zuzentasun politikoaren ametsak Trump moduko munstroak sortzen ditu. Zuzentasun politikorik gabe ez da ulertzen Trump. Nahikoa da aberats batek hitz egitea Estatu Batuetako jende arruntak hitz egiten duen bezala, boto-emaileek egiazat hartzeko gezur hutsa baino ez dena, sinpleki bere hizkera autentikoagoa delako.

Emakumeen aurka esandakoak esan eta gero askok uste zuten emakume batek ere ez ziola botoa emango, baina emakume zuri-
rien %53k eman zion botoa. Zergatik? Emakumeek ulertzen dutelako adierazpen misoginoek ez dutela esan nahi, halabeharrez, modu horretan jokatu duenik. Trumpek hitz egiten du emakume horien senarrek hitz egiten duten bezala, senarren lagunek egiten duten bezala.

Horrexegatik uste du zentsurak ez duela funtzionatzen komunikabideetan ideia gogaikarriak ezabatu nahi direnean, matxismoa edo xenofobia bezalako sentimendu errotuak ez direlako ezabatuko goitik behera egindako makilaje operazioekin. Eta adibide bat jartzen du:

Zure burua ateotzat baduzu, ez zara asaldatuko norbaitek blasfemo deitzen bazaitu. Ez dizu axola. Harro ere senti zaitezke. Eta

gauza bera gertatzen zaio ultraeskuindar bati arrazista edo matxista esaten badiozu.

Zuzentasun politikoak eramaten gaitu estaltzera izatez egon badagoen ideologia. Eta horrexegatik iruditzen zitzaion erre bat *Hazte Oír* autobus transfobikoa debekatu nahi izatea:

Homofobia higuigarria iruditzen zait, baina, praktikoak izanda, hobe da libreki adieraz dezatela pentsatzen dutena. Horrela, agian, ez zaigu gertatuko iparramerikarrei gertatu bezala: hogeita hamar urtean ez da heldu mezu matxistarik edo arrazistarik komunikabideetara, eta Trumpen agerrera bitxikeria bailitzan hartu dute.

Eta ados gaude horrekin. Adierazpen askatasuna murriztea, eskubide baten aurka egiteaz gain, ez da eraginkorra eta albo kalteak sortzen ditu.

Baliabide teknikoen kariaz sortu den bigarren zentsura-mota berria da tresneria kontrolatzea. Gobernu totalitarioek bertigoa sentitu dute ikustean ez dutela informazioaren monopolioa.

Munduko hainbat herrialdetan herritarrek mugatua dute Interneten bidezko informazioa jasotzea eta hedatzea. Badira jazarriak eta erailak izan diren blogariak. Gaiak arduratuta dauka nazioarteko PEN komunitatea, eta lau puntu nagusitan bildu du *PEN Declaration on Digital Freedom* adierazpena, kaleratu berria.

Adierazpen horretan, labur esanda, aldarrikatzen da hedabide digitalean hitz egiteko eskubidea, informazioa jaso eta ematekoa, gobernuaren zelatatik libre izateko eskubidea, eta enpresa teknologikoei eskatzen zaie erraztu dezatela adierazpen askatasunerako eskubidea.

Zeren, finean, horixe baita defendatzen dugun aldarrikapena: hitza askea dela. Hitza ezin dela, inoiz ere, ekintzaren maila berean jarri. Hitzez mindu dezakegu, baina ez eraso; erasotzailea ekintza baita, ez iritzia.

Hitzezko irainari debekuaz edo jazarpenaz erantzuten zaionean, erantzun desorekatua ematen zaio, hitzari erantzuteko modua hitza erabiltzea baita, eta dialektikoki norberaren egia kontrajartzea. 🍷